

DE AFBRAAK VAN DE WATERHALLE TE BRUGGE (1787-1789)

Barbara DEWITTE

In de Middeleeuwen stond aan de Westzijde van het Brugse marktplein de Waterhalle, een bijzonder uniek gebouw, dat bij de schilder P. Claeissens de Oude (ca. 1550) zelfs als één der «Zeven Wonderen van Brugge» werd beschouwd.

Over de bouwgeschiedenis van de Waterhalle is relatief gezien weinig met zekerheid gekend.

Circa 1300 wordt zij in gebruik genomen als lakenhalle, terwijl er door haar unieke ligging — over een rei heen gebouwd — tevens kleine schepen konden aanleggen en gelost worden. In de loop van de eeuwen werden geregeld aanpassingen uitgevoerd¹ en kwamen er aan de Marktzijde van de Waterhalle kleine optrekjes, hoofdzakelijk winkelpuien².

De omstandigheden waarin het gebouw uit het stadsbeeld verdween op het einde van de 18e eeuw, werden tot nu toe niet grondig bestudeerd. De bedoeling van dit artikel is nieuwe gegevens naar

Afkortingen : B.A.R.A. : Brussel, Algemeen Rijksarchief.
B.R.A. : Brugge, Rijksarchief.
B.S.A. : Brugge, Stadsarchief.

1. Voor een meer gedetailleerde kunsthistorische beschrijving, zie : B. BEER-NAERT, *De Waterhalle, in Brugge en de zee. Van Bryggia tot Zeebrugge*, o.l.v. V. VERMEERSCH, Antwerpen, 1982, p. 50-51.

2. Wanneer deze winkelpuien er gekomen zijn, valt niet te preciseren, wegens gebrek aan zowel detailstudies als iconografisch materiaal.

voor te brengen in verband met de laatste fase — de afbraak — en op die manier bij te dragen tot het onderzoek van een nog te veel verwaarloosd, en uniek Middeleeuws gebouw³.

1. Gebeurtenissen die de afbraak inleidden (1779-1787)

De afbraak van de Waterhalle werd één van de meestbesproken en meest onduidelijke projecten, die in Brugge werden uitgevoerd onder het bestuur van Jozef II. Het is zo dat rond deze afbraak een geheimzinnige sfeer hangt, vooral t.a.v. de eigenlijke beweegredenen en de — hiermee samengaande — nieuwe bestemming.

Een eerste element uit de puzzel, is een brief gedateerd op 6 mei 1779, uitgaande van A. Limpens, lid van de Koninklijke raad van het departement Domaines et Finances en Commissaris van de Koning⁴, en gericht aan de stadsmagistraat van Brugge. Hierin vraagt Limpens een grondplan van de Waterhalle, eigendom van de Stad, met een aanduiding van de aanpalende huizen van de Waterhalle, en dit samen met een nota over de opbrengst van elk gebouw en de eventuele redenen om deze niet te verkopen.

Hieruit valt te besluiten dat het nut van deze halle in 1779, als exponent van de handel, niet meer zo evident was als in de glorieperiode en daarom door de overheid van de hand kon gedaan worden. Volgens het dagboek van J. Van Walleghem⁵ doet in de

3. De belangrijkste bronnen zijn hier :

a. B.S.A., *Oud Archief*, 298 : Waterhalle, (1782-'89). Dit dossier bevat, naast enkele merkwaardige tekeningen, een groot deel van de correspondentie tussen de Brugse en Brusselse overheid in verband met de afbraak.

Tenzij anders aangegeven, zijn alle gegevens die naar voor komen in de tekst, in dit dossier gevonden.

b. Het dagboek, geschreven door J. Van Walleghem (*Daegelijckshe gevallen geschiet binnen en ontrent de stad Brugge*), tussen 1777 en 1790.

De originele teksten bevinden zich eveneens in het S.A.B.

4. R. Coppieters, *Journal d'événements divers et remarquables (1767-1797)* uitg. door P. VERHAEGEN, Brugge, 1907, p. 5, 19, 23 ; B.S.A., *Oud Archief*, 270 : *Fortificatiën dislocatie*, (1784-1786), *Rekeninghe van de dislocatie der fortificatiën*. 1784, fol. 72v. ; B.S.A., *Oud Archief*, 298 : Waterhalle, (1782-1789), Brief van A. Limpens aan Brugse stadsmagistraat, (6 mei 1779).

5. B.S.A., *Handschriften*, 51 : J. VAN WALLEGHEM, *Januari 1778-februari 1780*, fol. 276.

zomer van hetzelfde jaar het gerucht de ronde te Brugge dat de Waterhalle zal afgebroken worden. Het verband met de brief van 6 mei 1779 ligt hier voor de hand.

Dit gerucht stopt echter als circa 21 augustus 1779 de trap van de Waterhalle wordt vernieuwd : «Ter deser tijdt wiert ook op de groote mart aen de Waeterhalle gemaect eenen nieuwen modernen trap, naer de nieuwste gouste gelijk die daegelijcks kan gesien worden, het was van te vooren eenen ouden slegten trap, zijnde de zelve van twee kanten met trappen, onder welcke woonde een vrouwe die fruijt verkogt zijnde zulcks nog drij pondt s'jaers verhuert. Hier mede was den klap teenemael gedaen dat de Waeterhalle zoude afgesmeten worden»⁶. Met andere woorden het stadsbestuur hecht weinig belang aan de brief van Limpens en gaat zelfs over tot een belangrijke herstelling. Naar aanleiding van het reglement van 1 juni 1780, waarbij de gebouwen ten laste van de Stad ieder half jaar dienen geïnspecteerd te worden, wordt op 15 juni 1780 een eerste verslag gemaakt. Hierin is een uitgebreide beschrijving te vinden van de Waterhalle⁷. «Voorts geexamineert de Waeterhalle ende gecomen sijnde op den looden solder ofte gote langs den cant van de marckt bevint men dat den selven voor het meeste deel seer slegt is ende op veele plaetsen doordraegt, oock bevint men dat de arduine balustrade aldaer seer slegt ende perijckeleus staet waer af daegelijcks ongelucken te verwachten sijn, het schaelliedack langs desen cant redelijck goet bevonden behoudens hier en daer eenige schaellien in te steken ; den selven bouw langs den oostcant examinerende bevint twee droomers naest het noorteijnde jegens de erfve van het bisdom die behooren gerepareert te worden benevens de borstweire van de loode cloetgoete alwaer verscheijde arduijne deckstukken en careel steenen los liggen, inschelijckx langs desen cant het schaelliedack in verscheijde plaetsen te repareren ende hier en daer schaeillien in te steken ende eene bosten in de loode gote te souderen, eijndelinge geexamineert de woonsten langs de marckt de

6. *Ibidem*.

7. B.S.A., *Oud Archief*, 286 : Stadswerken visitaties, (1746-1795), *Verslag 15 juni 1780*, nr. 59.

gonne in desen bouw begrepen zijn redelijck in staete behoudens het gonne bewoont bij Lemaitre alwaer het schallie dackscken moet gerepareert worden, soo dat alle dese gebreken mettertijt behoorden gedaen ende erstelt te worden indien men desen bouw wilt conserveren».

In het Resolutieboek waarin de samenvatting van het resultaat van de visites staat ingeschreven, leest men op datum van 27 juni (1780)⁸, dat er aan de Waterhalle aanzienlijke schade is, waarvan het herstel veel geld zal kosten en bijgevolg niet aangevat wordt. Men raadt daarentegen aan wel enkele kleine herstellingen uit te voeren om de opgeslagen waren althans te beschermen.

Uit deze verslagen is het duidelijk dat de constructie van de halle in de loop van de tijd veel heeft gelegen, en dringend dient hersteld te worden om geen ongelukken te veroorzaken.

In het rapport van de inspecteur voor openbare werken van 4 april 1781⁹ wordt dit bevestigd. Men heeft het zelfs over de verrotting van het gebouw door de sterk beschadigde dakgoten, en stelt voor de arduinen balustrade af te breken aangezien ze zich in een onstabiele positie bevindt.

Op 25 september 1781¹⁰ noteert de inspecteur dat naast de reeds gemelde gebreken, ook de zoldering van de Waterhalle kapot gaat en men om alles opnieuw goed te ondersteunen, best de ondergelegen rei zou opvullen.

Enkele dagen later reeds, op 1 oktober 1781¹¹, gaan een zekere Emanuel van Speybrouck, meester timmerman, en Eugenius Goddijn, meester metser, op verzoek van de inspecteur Ignatius Drubbe-

8. B.S.A., *Oud Archief*, 287 : *Resolutieboek van den Collegie der stad Brugge nopende de te doene Reparatiën ende Restauratiën aende publieke wercken vande selve stad in conformiteijt van het Reglement ten dien subjecte door haere Maejesteijt ghe-edicteert in daeten 1 junij 1780*, (1780-1788). Verslag 27 juni 1780.

9. B.S.A., *Oud Archief*, 286 : *Stadswerken visitaties*, (1746-1795), Verslag 4 april 1781.

10. *Id.*, Verslag 25 september 1781.

11. B.S.A., *Oud Archief*, 298 : *Waterhalle*, (1782-1789), Verslag van E. Van Speijbrouck en E. Goddijn, (1 oktober 1781).

le de houten spanten van het gebouw onderzoeken. De bevindingen van deze drie personen komen in een rapport opgesteld op 5 oktober 1781 door Drubbele. Het is gebleken dat het herstel van de constructiedelen bijna evenveel zal kosten als de afbraak van het gebouw, tenzij men de rei onder de halle opvult. Dit zou een aanzienlijke besparing betekenen, aangezien hierdoor de balken overal ondersteund zouden worden. Bovendien wijst de inspecteur erop dat niemand in staat is te voorspellen hoeveel gewicht de Waterhalle nog aan kan, zonder in te storten.

Dit verslag wordt overgedragen aan de magistraat, die op 20 oktober een brief stuurt aan het Hof te Brussel.

Op 27 februari 1781 krijgt zij het advies van het departement Domaines et Finances ; dit houdt in dat men de rei onder het gebouw beter zou opvullen in plaats van de bestaande plankenvloer te vervangen, aangezien dit immers verloren terrein is en de vochtigheid de opgeslagen koopwaar kan beschadigen. Met betrekking hiermee wordt een bestek gevraagd om het water van de rei weg te leiden.

Uiteindelijk wordt erop aangedrongen maatregelen te nemen om de opvulling zo vlug mogelijk te laten uitvoeren.

Het eerstvolgende bericht komt onder de vorm van het zesmaandelijks rapport van de inspecteur¹², op 16 april 1782. Voor de gebreken aan het gebouw verwijst hij naar zijn verslag van 4 april 1781, maar legt sterk de nadruk op de slechte toestand van de zolderconstructie. Volgens hem is het opvullen van de rei nog altijd een goede oplossing om de efficiënte ondersteuning van de halle te bekomen. Het Resolutieboek¹³ vermeldt op 26 april slechts enkele kleine herstellingen aan de schermschool (op de eerste verdieping)¹⁴ en de huizen.

Op 26 juli 1782 komt een brief van de landvoogden Marie-Christine en Albrecht, waarin wordt toegestaan de comptoirs van wijn en bier

12. B.S.A., *Oud Archief*, 286 : *Stadswerken visitaties*, (1746-1795), Verslag 16 april 1782.

13. B.S.A., *Oud Archief*, 287, *Resolutieboek*, Verslag 26 april 1782.

14. B.R.A., *Kaarten en plannen*, 955 : *Descriptie van het Bovenplan van den Bauw geseijt de Waeterhalle staende binnen de stad Brugge*, (kopie uit de 19e eeuw).

van de Kraanplaats naar de Waterhalle over te brengen, en hiervoor de nodige werken uit te voeren. Reeds op 12 augustus vermeldt J. Van Walleghem dat men drie stenen woonhuizen, die tegen de Waterhalle aangebouwd waren, begint af te breken. Hij voegt hieraan toe dat in de Waterhalle van dan af geen woningen meer zullen zijn, maar dat in het gebouw alle comptoirs zullen geconcentreerd worden¹⁵. Ondertussen is het project om de rei onder de Waterhalle op te vullen, om een onbekende reden naar de achtergrond geschoven. Zelfs de inspecteur die er in het verslag van 16 april 1782 erg voor te vinden was, schrijft in zijn rapport van 7 oktober 1782¹⁶, dat die opvulling in feite niet nodig is en dat andere oplossingen evengoed doeltreffend kunnen zijn.

Het verslag van 3 april 1783¹⁷ zegt precies hetzelfde. Vanaf dat ogenblik echter schiet het stadsbestuur in actie : na de afbraak van de laatste huizen vóór de Waterhalle, past men alle ruimtes aan om te gebruiken als kantoren, op de Markt legt men nieuwe kasseistenen en er worden plannen gemaakt om het gebouw helemaal te schilderen¹⁸. In zijn rapport van 6 oktober 1783¹⁹ beschrijft de inspecteur opnieuw verschillende te herstellen onderdelen van het gebouw en stelt voor de goot rondom rond de zolder, die het dringendst aan herstel toe is, jaarlijks voor een deel te herstellen. Dit voorstel viel blijkbaar in de smaak bij het stadsbestuur, want in de stadsrekening van 1783-1784²⁰ wordt reeds het herstel gemeld van de goot rond het dak, en het dak zelf. In 1784 gebeurt er weinig : geen enkele bron

15. B.S.A., *Handschriften*, 51 : J. VAN WALLEGHEM, *Juni 1782 - December 1782*, fol. 136.

16. B.S.A., *Oud Archief*, 286 : *Stadswerken visitaties*, (1746-1795), Verslag 7 oktober 1782.

17. *Id.*, Verslag 3 april 1783.

18. B.S.A., *Handschriften*, 51 : J. VAN WALLEGHEM, *Januari 1783 - Juli 1783*, fol. 165-171.

19. B.S.A., *Oud Archief*, 286 : *Stadswerken visitaties*, (1746-1795), Verslag 6 oktober 1783.

20. B.S.A., *Oud Archief*, 216 : *Stadsrekeningen (1780-1794)*, *Origineel Rekeninghe Generael der stad van Brugge van de veerthien maenden verschenen den lasten october 1784*, (1 sept. 1783 - 31 oktober 1784), fol. 77v.

maakt melding van ingrijpende veranderingen. In het zesmaandelijks rapport van de inspecteur van 11 april 1785²¹ komt de lijst met de bijna traditioneel geworden mankementen aan de loden goot op de zolder, de houten balken die het dak dragen (waarbij in alle talen wordt gezwegen van opvulling van de ondergelegen rei om ze te stabiliseren), de arduinen balustrade en het schaliedak. Opmerkelijk is wat genoteerd werd in het Resolutieboek van dezelfde dag²², nl. dat de som geld die nodig is om de Waterhalle volledig te herstellen, niet beschikbaar is, en dat er om die reden een jaarlijks onderhoud van 16 pond moet ingesteld worden.

Naast die besluit blijkt uit de stadsrekeningen van 1784-1785²³ dat zo'n zestig pond wordt uitgegeven voor de al lang gevraagde afbraak van de arduinen balustrade, het herstel van het houten gebouw dat dienst doet als stadsbiercomptoir, en het gebouw voor de hoofdwacht.

Voor de daaropvolgende jaren 1785-1786 en 1786-1787²⁴, is telkens een vermelding terug te vinden van het jaarlijks onderhoud.

In juni 1786 beginnen er echter werken aan de Kraanplaats waarbij vooral de opvulling van de Kraanrei belangrijke gevolgen heeft met betrekking tot de Waterhalle.

21. B.S.A., *Oud Archief*, 286 : *Stadswerken visitaties*, (1746-1795), Verslag 11 april 1785.

22. B.S.A., *Oud Archief*, 287 : *Resolutieboek*, Verslag 11 april 1785.

23. B.S.A., *Oud Archief*, 216 : *Stadsrekeningen*, (1780-1794), *Origineele Rekeningene Generael der stadt van Brugge van den Jaere ingegaen prima november 1784 ende geexpireert ultima october 1785*, fol. 84-84v.

24. B.S.A., *Oud Archief*, 216 : *Stadsrekeningen*, (1780-1794), *Origineele Rekeningene Generael der stadt Brugge van den Jaere 1785/6*, fol. 86.

De afbraak van de Waterhalle te Brugge (1787-1789)

Men vult met name een stuk rei op dat voor de directe waterlevering aan de rei onder de Waterhalle instaat, zodat men belet dat er nog verder water onder de Waterhalle doorloopt.

Als wij voorlopig samenvatten kunnen reeds een paar besluiten getrokken worden. Eerst en vooral is het duidelijk dat de Waterhalle in de jaren 1780 sterk beschadigd is, dit concentreert zich vooral aan de goten, waardoor het houtwerk en zo de ganse constructie aangetast wordt.

Pas in de tweede helft van 1781 begint men ernstige plannen te maken om hieraan te verhelpen, hierin gesteund door de overplaatsing van de kantoren van de stad naar de Waterhalle (26 juli 1782).

In 1782 en 1783 ontplooit de stad een grote activiteit met betrekking tot dit gebouw, en wordt een aanvang gemaakt met het herstel van de dakgoot. Het is echter opvallend dat er niet aan een definitieve oplossing gewerkt wordt om het houten geraamte van de Waterhalle, waarvan uit de verschillende documenten blijkt dat het nodig dient gestut te worden, op een efficiënte manier op te vangen.

De eerste keer dat er ernstige sprake is van de afbraak van het gebouw, is als op 28 september 1786 de Minister, waarschijnlijk de verantwoordelijke voor de Raad van financiën, een brief schrijft naar de stadsmagistraat ; hierin keurt hij het plan goed om het ganse garnizoen van Brugge in één kazerne te concentreren, met name in de gebouwen van de gewezen Karthuizers²⁵, wat volgens het bestek, opgemaakt door Kolonel De Brou, 102.004 florijnen zal kosten. Om de financiële last voor de stad te verlichten worden het terrein en de gebouwen van de Karthuizers overgedragen aan de stad en dienen verschillende gebouwen, onderzocht door De Brou, verkocht en afgebroken te worden.

Eén van deze gebouwen is de Waterhalle, waarvan de afbraak dient door te gaan onder leiding van de nieuwe inspecteur van Openbare Werken Baramont ; de constructie van de nieuwe kazernes zal gebeuren onder leiding van kolonel De Brou of kapitein De Mahieu (wellicht de latere intendant).

25. De orde van de Kartuziers werd door Jozef II in 1783 afgeschaft. Te Brugge bevonden klooster en terreinen zich in het oosten van de stad, begrensd door de huidige Kazernevest, Langestraat en Koopmansstraat.

De Waterhalle dient afgebroken te worden voor zover de materialen kunnen herbruikt worden voor de kazerne. De rest van het gebouw moet samen met het terrein verkocht worden. Het eerste zou 35.000 florijnen opbrengen, het tweede 15.000 florijnen.

Op 30 november 1786²⁶ gaat men over tot de publieke aanbesteding van de afbraak, opgedeeld in drie tranches, het timmerwerk, het metselwerk, en lood en leien.

Het blijkt echter dat alleen belangselling is voor de laatste tranche ; niemand meldt zich aan voor de aanneming van het timmer- of metselwerk. Eind januari 1787 doet het gerucht de ronde in Brugge dat er particulier overgegaan is tot de aanbesteding van de afbraak ; de stadsmagistraat stuurt naar aanleiding hiervan op 4 februari een brief naar de regering om nadere uitleg, en vraagt een nieuwe openbare aanbesteding.

Hierop krijgt zij echter geen antwoord, maar ontvangt op 1 maart een brief, geschreven namens Marie Christine en Albert dd. 24 februari, waarin bevel wordt gegeven de ontvangstkantoren en de hoofdwacht, die zich bevinden in de Waterhalle, zonder dralen te verplaatsen en te herbouwen in de Halle (van het Belfort), en dit naar de instructies van De Mahieu. Zoals blijkt uit een brief van de stadsmagistraat aan De Mahieu van 12 maart was men daar toen reeds mee begonnen.

2. De afbraak

Totaal onverwacht starten in april²⁷ de afbraakwerken. Zonder het

26. B.S.A., *Oud Archief*, 298 : *Waterhalle* (1782-1789), *Retroactes concernant la Démolition du Bâtimement, nommé Waterhalle en la Ville de Bruges, sous la Direction du colonel De Brou*, (17 juni 1787).

B.S.A., *Handschriften*, 51, J. VAN WALLEGHEM, *Oktober 1786 - Februari 1788*, fol. 32-33.

27. De juiste dag verschilt naar gelang de documenten :
B.S.A., *Oud Archief*, 298 : *Waterhalle*, (1782-1789), Brief van L. Feijs aan de regering, (17 juli 1787) : 17 april 1787.
M.F. ALLAERT, *Ghedinckboek van M.F. Allaert, beginnende van het jaer Ons Heeren 1713*, uitg. door A. SCHOUTEET, Brugge, 1953, p. 59 : 16 april 1787 ;
B.S.A., *Handschriften*, 51 : J. VAN WALLEGHEM, *Oktober 1786 - Februari 1788*, fol. 88-89 : tussen 15 en 22 april 1787.

medeweten van de stadsmagistraat had De Mahieu immers contact opgenomen met drie ondernemers voor het timmerwerk, metselwerk en het lood, respectievelijk J.B. Bauwens, L. Feys en J. Vlamincq. Het contract met Bauwens werd opgesteld op 31 januari ; dit hield in dat het bruikbare hout diende overgebracht te worden naar het terrein van de gewezen Karthuizers, het niet bruikbare hout zou verkocht worden ; bovendien moest de bestaande plankenvloer van het gebouw intact blijven tot de afbraak van het timmerwerk voltooid was, en verbond de timmerman er zich toe de afbraak te beëindigen op het einde van mei. Anderzijds kreeg Bauwens het uit te voeren timmerwerk aan de kazerne op het terrein van de gewezen Karthuizers toegewezen.

Het contract met Feys werd opgesteld op 2 februari. Hierin werd overeengekomen dat Feys al het metselwerk, d.w.z. de muren van de Waterhalle, diende af te breken. De nog bruikbare stenen moesten overgebracht worden naar het Klooster van de gewezen Karthuizers, de rest zou verkocht worden. Anderzijds werd dan afgesproken dat Feys bij de verbouwingen van het Klooster het metselwerk zou toegewezen krijgen.

Het contract met J. Vlamincq werd wellicht in dezelfde periode opgesteld. Hiermee verbond Vlamincq zich ertoe alle leien en al het lood van de Waterhalle af te nemen, waarbij hoogstwaarschijnlijk het nog bruikbare materiaal diende overgebracht te worden naar het terrein van de gewezen Karthuizers.

Dit contract hield tevens in dat Vlamincq de bedekking van de nieuwe kazerne bij de Karthuizers mocht verzorgen.

Deze drie ondernemers waren — naar een latere verklaring van de stadsmagistraat — «(...) les mêmes, que par une pareil jeu, on avoit introduit dans l'entreprise du nouveau Magasin d'Entrepôt au Bassin²⁸ et que la même Regie avoit substitué à l'entrepreneur public pour la construction de la nouvelle douane c'est-à-dire les ouvriers favorisés des officiers du génie et leurs adherens».

De goedkeuring door de regering van de contracten ging door op 24 februari en werd via de «Receveur principal des Droits de sa Majesté» doorgegeven aan de ondernemers.

Wat betreft de precieze aanvang van de afbraakwerken, variëren de data der documenten van 16 tot 27 april²⁷. Heel waarschijnlijk ligt die dichter bij 16 dan bij 27 april omdat reeds op 26 april De Mahieu de stadsmagistraat belast met de organisatie van de verkoop van oud hout, afkomstig uit de afbraak, die de week daarop moet doorgaan. Bovendien zijn de bronnen die resp. 16 april en de week van 15 tot 22 april vermelden, meer betrouwbaar dan de andere.

Deze verkoop van oud hout diende door te gaan tussen 27 april en 1 mei, maar werd om een of andere reden uitgesteld. Dit staat ten minste te lezen in een brief die De Mahieu stuurt aan de magistraat waarbij de laatste verantwoording gevraagd wordt en het bevel krijgt de verkoop te laten doorgaan op 2 mei.

De verkoop ging door, maar een nauwkeurigere datering dan degene die J. Van Walleghe²⁹ geeft, nl. variërend tussen 2 en 6 mei, konden wij niet vinden.

Een belangrijk document is het verzoek van wethouders en gemeenteraad van Brugge, aan De Mahieu dd. 12 mei, om de voorwaarden en aanbestedingen van de afbraak van de Waterhalle door te geven, waaruit blijkt dat De Mahieu verzuimd had deze documenten door te spelen aan de stadsmagistraat, eigenaar van de Waterhalle. Nog dezelfde dag antwoordt De Mahieu dat hij voor de afbraak in zijn hoedanigheid van raadgever van de regering te werk is gesteld ; als de stadsmagistraat informatie wil over die onderneming, dient ze zich te wenden tot de regering. Diezelfde dag schrijft J. Van Walleghe³⁰ dat de oppervlakte van de Waterhalle zowat half afgebroken is, samen met de meeste schouwpijpen. Op 15 mei schrijft de stad een brief naar de regering, waarin zij haar beklag doet over De Brou en De Mahieu, en over het feit dat zij als eigenares volkomen buiten de afbraakonderneming van de Waterhalle gehouden wordt. Daarbij vraagt ze dan ook dat een getrouwe kopie van de voorwaarden van de onderneming, goedgekeurd door de regering, zou doorgestuurd worden.

28. De onderneming waarvan sprake ging door in 1781-'82.

29. B.S.A., *Handschriften* : 51 : J. VAN WALLEGHEM, *Oktober 1786 - Februari 1788*, fol. 99.

30. *Id.*, fol. 106.

Op 27 mei laat Brussel weten dat een kopie van deze voorwaarden is opgezonden naar intendant De Mahieu, maar als de magistraat navraag doet bij deze laatste schijnt De Mahieu niets ontvangen te hebben. Vanuit Brugge wordt op 4 juni voor de tweede keer naar de regering te Brussel geschreven, waarbij men verzoekt de nodige stappen te doen om de magistraat de bewuste voorwaarden te bezorgen.

Vanuit Brussel wordt op 7 juni bevel gegeven alle werken in verband met de kazerne op het terrein van de gewezen Karthuizers en de afbraak van de Waterhalle stil te leggen ; dit bevel wordt door de stad op 9 juni officieel uitgevaardigd³¹.

Een reden hiervoor wordt niet gegeven. Mogelijk heeft het te maken met de financiering van beide projecten, want het bevel wordt begeleid met de vraag of de kazernes die er staan, noodzakelijke en dringende herstellingen eisen. Bovendien schrijft de stadsmagistraat op 17 juni dat het enige project dat uigevoerd is en waarvan de opbrengst, samen met enkele andere projecten de financiering van de nieuwe kazerne moest helpen dragen, geschat was op 6.000 florijnen, maar bij de openbare verkoop slechts 2.500 florijnen had opgebracht. Met andere woorden De Brou heeft in zijn schatting zich sterk vergist, waardoor de stad het geld — waarvan het totaal, volgens de magistraat boven dit bedrag nog 89.000 florijnen bedraagt — ergens anders zal moeten vinden. Een andere conclusie is dat te Brussel het vertrouwen in De Brou en De Mahieu niet meer absoluut is, mede ook door de verschillende klachten van de magistraat van Brugge.

31. B.S.A., *Oud Archief*, 298 : *Waterhalle*, (1782-1789), Brief van de regering aan de magistraat van Brugge, (7 juni 1787) ; Brief van Feijs en Bauwens aan de burgemeester en schepenen van Brugge, (z.d.) ; Brief van Bauwens aan de regering, (14 juni 1787) ; *Retroactes, concernant la Démolition du Batiment, nommé Waterhalle en la Ville de Bruges, sous la Direction du Colonel De Brou*, (17 juni 1787) ; Brief van Feijs aan de regering, (17 juli 1787) ; M.F. ALLAERT, *Ghedinckboek*, p. 59 ; B.S.A., *Handschriften*, 51, J. VAN WALLEGHEM, *Oktober 1786 - Februari 1788*, fol. 137 ; B.S.A., *Handschriften*, 52 : P. LE DOULX, *Cronijcke ofte Brugsche dagh-aenteekeningen behelsende de gedenckweerdigste Geschiedenissen de welcke binnen deselve stad als daer ontrent voorgevallen sijn sedert het jaer 1786 tot het jaer 1790*, fol. 22v.

Op 17 juni stelt de magistraat een verslag op, waarin de gebeurtenissen tussen 28 september 1786 en 17 juni 1787 — zoals hierboven beschreven — bevestigd worden.

Uit de tekst blijkt dat de magistraat niet hoog oploopt met De Brou en De Mahieu ; men suggereert zelfs dat zij de regering in Brussel om de tuin hebben geleid met het project het garnizoen te concentreren op één welbepaalde plaats, terwijl zij anderzijds de stadsmagistraat zolang mogelijk hebben proberen te ontwijken. Dezelfde toon blijkt uit een brief van burgemeester, schepenen en raad van Brugge, opgesteld op 3 juli 1787, die tevens in de vorm van een plakkaat werd bekendgemaakt³². Hierin wordt duidelijke taal gesproken : «(...) ces Messieurs sont parvenu à surprendre leurs Altesses Royales, à les induire en erreur sur la prétendue nécessité de construire des nouvelles Cazernes d'une étendue considérable, ainsi que sur la fausse économie de démolir à cet effet la Waterhalle».

Bovendien wenst de magistraat hoe dan ook niet verantwoordelijk gesteld te worden voor de verbintenissen die De Brou en De Mahieu hebben aangegaan, aangezien deze nog altijd niet aan haar zijn doorgespeeld : «La ville de Bruges est assez malheureuse de voir à demi ruiné un bâtiment, qui à coûté à son peuple de sommes immenses, qui fut le plus beau magasin de l'Europe, admiré des Etrangers et util à l'Administration par le parti qu'elle en pouvoit tirer en mille et mille occasions, trop avancé pour le rétablir, impossible de le conserver dans l'état où on l'a réduit : la Ville a plutôt le droit de réclamer une indemnité à charge de la cabale intrigante, qui a suscité cette destruction».

Daarom juicht zij het voorstel toe, kolonel De Brou en (intendant ?) De Mahieu te ontslaan van de leiding en administratie van deze afbraak en bouwwerken, alhoewel zij wel verantwoordelijk moeten blijven voor alle uitgaven, schadevergoedingen en contracten die zij aangegaan hebben buiten het medeweten van de administratie,

32. B.S.A., *Plakkaaten, ordonnantiën en reglementen der stad. XVI tot XVIII eeuw*, Ref. 33, 60 : Plakkaat opgesteld door de stadsmagistraat in verband met de afbraak van de Waterhalle, (3 juli 1787).

wiens eigendom het is. Op 5 juli stuurt het Brugs stadsbestuur een brief aan de regering waarin herhaald wordt dat het stadsbestuur nog altijd niet beschikt over de contracten die De Mahieu heeft aangegaan, en verzocht wordt alle bewuste contracten te bezorgen en te bevestigen of het project van de kazerne als onnodig mag beschouwd worden.

Ondertussen reageren Bauwens, de timmerman en Feys, de metseraannemer die bezig was de muren van de Waterhalle af te breken en de fundamenteën van de nieuwe kazerne zou leggen. Zij vragen schadevergoeding aan Burgemeester en Schepenen van Brugge, en — in het geval de afbraak van de Waterhalle en de bouw van de kazerne doorgaat — onder dezelfde voorwaarden voort te mogen werken. Beiden dringen hierop aan omdat zij — naar hun zeggen — het gevaarlijkste werk hebben uitgevoerd, omdat zij verplicht waren het materiaal ter plaatse te laten (waardoor het beschadigd werd) en omdat zij voor dit project andere werken hebben moeten afzeggen.

Met andere woorden de Brugse magistraat weigert iedere verantwoordelijkheid, zowel wat betreft de uitvoering als de uitbetaling. De brieven die de ondernemers sturen, bewijzen dat men ook te Brussel niet tot een oplossing gekomen is met De Brou en De Mahieu.

Het duurt nog tot 30 juli vooraleer de magistraat te Brugge uit Brussel de originele plannen van de Waterhalle en de nieuwe kazerne krijgt, samen met de authentieke copieën van de voorwaarden van aanbesteding van de afbraak van de Waterhalle en de bouw van de bewuste kazerne.

De dag daarop krijgen Burgemeester, schepenen en raad van Brugge een brief van Feys, de persoon die in de afbraak van de Waterhalle de muren voor zijn rekening had genomen. Hierin stelt hij het plan voor, in het geval de kazerne op het terrein der Karthuizers niet gebouwd wordt, de Waterhalle te herstellen : «(...) dat men als dan sal weeren geheel het dack van dito Waterhalle met alle het hautewerck soo van de gebinden als van den ondersolder als dan te weeren geheel den looden solder met als dan het selve voorwerck te verhoogen met eene atique, de welcke als dan sal maecken eene derde stasie, om daer boven het selve met een afvallende dack al agter te overdecken den agtermeur, tot alle welcke sufficientelijck bevonden wordt alle het noodig hautewerck, als kepers schallie baut,

ende meer als d'heeft overig van de schallien. Als dan de onderste trappen te laeten doorschieten met een gat door de vouwte ende dan boven onder den daecke te separeren met sijn scheemeuren op den voet als onder.

Voorders het swaerste haut dan te gebruijcken voor pillotten tot eene caeijsinge, die soude moeten gemaect worden van langhsten de Waeterhalle. Op de breedte van vijftwintig ofte meer voeten uijt den meur van den cant van het bisdom tot sueven van alle het water, hetgonne aldaer is hebbende sijnen toeganck. Soo dat als dan agter het aldaer blijven staende werck sal blijven ten meylant van vijftig a 60 voet waer op eelck voorhuys ofte woonste sal hebben sijn agter uijt, om aldaer op te connen gemaect worden sijne voordere gerieven. Aengaende den muer van den cant van de breijdelstraete ende al den cant van het wisselbrugsken de selve meuren te breijngen op de oogde van den meur van de voorgasse om in cas van middels aldaer te connen maecken sijn gerieven ende woonsten».

Uit deze brief is duidelijk waarop Feys aanstuurt ; ook hij zal wel weten hoe de magistraat staat tegenover het ganse afbraakproject en, gebruik makend van de onbekende bestemming van het ruïneus gebouw, heeft hij een plan opgesteld waar beide partijen baat bij kunnen hebben. De magistraat enerzijds krijgt de gelegenheid om een prestigieus gebouw opnieuw te herstellen, anderzijds kan Feys de dubieuze zaak waarin hij verwickeld is, op een eervolle (en goed betaalde) manier afronden. Onverwacht meldt J. Van Walleghem begin december³³, dat men de schoorstenen van de Waterhalle terug aan het opmetsen is. Dit is eigenaardig, gezien in een brief van de Brugse magistraat aan de regering, dd. 18 december 1787, gepraat wordt over «la demolition ulterieure des halles, trop avancée pour être réparées». Bovendien is er daarin ook sprake van een maatschappij, die geïnteresseerd is in de aankoop van het restant van het gebouw en het terrein, om er een aantal huizen te bouwen.

De bedoeling die men heeft met het herstel van de schouwen van de Waterhalle ligt niet zo direct voor de hand.

33. B.S.A., *Handschriften*, 51 : J. VAN WALLEGHEM, *Oktober 1786 - februari 1788*, fol. 425.

Op 12 maart 1788 stuurt de magistraat een brief naar Brussel, waaruit blijkt dat er een overeenkomst is gesloten met de ondernemers van de afbraak van de Waterhalle. Bovendien stelt zij twee andere personen voor, die plannen hebben in verband met de halfafgebroken Waterhalle. De eerste particulier presenteert de afbraak te voltooien en de rei in te kokeren. Daar bovenop zou hij een gebouw zetten, onderverdeeld in zeventien individuele woningen. Hiervoor vraagt hij aan de stad afbraakmateriaal, evenals de bezittitels van de grond. In ruil daarvoor biedt hij 600 florijnen. Het tweede plan dat wordt voorgesteld, houdt in dat de stad de twee uiteinden van de Waterhalle verkoopt, waar twee paviljoenen dienen gebouwd te worden. Het overgebleven deel van het gebouw zou ten laste blijven van de stad.

Met andere woorden, de verschillende ingediende plannen voorzien merendeels in de bouw van woningen. Er is dus zeker interesse voor het uiteindelijke lot van de Waterhalle. Anderzijds blijkt dat de commissie in Brussel die hiervoor verantwoordelijk is³⁴ hoge normen stelt, aangezien ze zich niet haast een beslissing te nemen.

Zoals blijkt uit een brief van de regering, op 23 juli 1788, gericht aan het stadsbestuur, heeft deze laatste op 17 maart ll. een volgende reeks opmerkingen opgezonden. Het advies hierop houdt in dat de ondernemers van de afbraak, op basis van de overeenkomst (dezelfde waarvan sprake op 12 maart 1788 ?), schadeloos moeten gesteld worden. Bovendien moet overgegaan worden tot de verkoop van het terrein en de gebouwen van de Waterhalle, waarvan het geheel in tien percelen moet gedeeld worden, met de voorwaarden dat de nieuwe gebouwen een welbepaalde hoogte hebben en dat op ieder terrein de waterleiding dient gebouwd te worden. Deze verkoop, evenals de verkoop van de materialen die van de Waterhalle komen, moet gepaard gaan met de nodige publiciteit. Deze richtlijnen worden uitgevoerd en op 22 oktober 1788³⁵ wordt alles ingesteld : het

34. m.n. de Raad van Financiën, dep. Domaines et Finances.

35. B.S.A., *Oud Archief*, 298 : *Waterhalle*, (1782-1789). Nota (van een secretaris ?) in verband met de verkoop van de waterhalle, (z.d.) *Handschriften*, 51, J. VAN WALLEGHEM, *Maart 1788 - oktober 1789*, fol. 189. *Handschriften*, 52 : P. LE DOULX, *Cronijcke...*, fol. 47.

blijkt echter dat slechts één van de tien percelen interessant bevonden wordt, zodat men er opnieuw toe besluit het terrein en bouwresten als één geheel te verkopen³⁶.

Op 7 november wordt een rapport opgesteld met de aanbiedingen die voor het verwerven van het terrein en de gebouwen van de Waterhalle zijn binnengekomen, en verstuurd naar de regering te Brussel.

Deze laatste antwoordt op 22 december dat de binnengekomen aanbiedingen niet zijn goedgekeurd. De magistraat moet alle latere aanbiedingen, begeleid van haar advies, doorsturen. De ultieme datum hiervoor is vastgesteld op 1 februari van het volgend jaar.

Reeds twee dagen later, op 24 december, brengt de magistraat van Brugge de regering in Brussel op de hoogte van een nieuwe aanbieding. Die komt van een maatschappij, waarvan slechts één lid — Dumortier — bij naam wordt genoemd, die twee plannen heeft voorgesteld. Beiden voorzien verschillende woningen, geïntegreerd binnen één gebouw. Indien het eerste plan de voorkeur krijgt, wil de bedoelde maatschappij niets betalen, gezien de kosten voor de realisatie zo al hoog genoeg zullen zijn ; als het tweede plan gekozen wordt is zij bereid 6.000 florijnen te betalen. De magistraat verkiest het eerste plan omdat het gebouw daarop beter geproportioneerd is, en beter past in het omringende kader van de Markt, terwijl de huizen die erin voorzien zijn, ruimer zijn dan op het tweede plan. Zij vindt immers dat in een dergelijke belangrijke beslissing geld niet mag meespelen.

Aangezien de plannen waarover sprake, niet meer bij deze brief zitten, is het onzeker hoe ze er precies uitzagen, terwijl uit de beschrijving van de magistraat weinig relevants te halen is. Er zijn echter twee plannen teruggevonden, één op het stadsarchief te

36. Zie voetnoot 35 ; B.S.A., *Oud Archief*, 298 : *Waterhalle*, (1782-1789), Veiligheidsvoorwaarden van de Waterhalle : a. in tien afzonderlijke delen, b. in één deel, (z.d.).

Brugge³⁷, één op het Rijksarchief te Brussel³⁸, die hiervoor in aanmerking komen. Op het eerste is genoteerd : «N° 1. Gepresenteert aan het magistaet der stadt Brugghe den 19 xbe 1788 (get.) O Donnoghue». Op het tweede staat : «N° 2. gepresenteert aen het magistraet der stadt van Brugghe den 19 xber 1788 (get.) ô Donnoghue».

Beiden stellen een gebouw voor in classicistische stijl. Centraal zijn er drie traveeën met portiek, fronton en belvédère, die aan de linker- en rechterzijde herhaald worden. Tussen deze duidelijk geaccentueerde traveeën zijn er deuren en langwerpige vensters, die in het eerste plan samen achttien traveeën tellen, in het tweede plan samen dertig traveeën. Het aantal traveeën, samen met de afwerking van de gevel, vormen het essentiële onderscheid tussen beide, wat overeenkomt met de beschrijving die de magistraat geeft. Bovendien toont vooral plan 1 opvallende gelijkenissen met het uiteindelijk gerealiseerd gebouw³⁹. Reeds op 8 januari 1789 krijgt de magistraat antwoord op haar brief : er wordt verzocht om een duidelijke en gedetailleerde beschrijving van plan 1.

Op 13 januari verbinden de aanbieders er zich toe, indien het goevernement plan 1 goedkeurt, dit plan uit te voeren.

De dag daarna stuurt de magistraat het verslag op dat door de regering in de brief van 8 januari was gevraagd. De beschrijving van het gebouw bevestigt de indruk dat de plannen, gevonden op het stadsarchief te Brugge en op het rijksarchief te Brussel, inderdaad de plannen zijn die voorgesteld worden : op plan 1 zijn er achttien huizen voorzien, elk bestaande uit een kelder (te verhuren voor 25 florijnen per jaar), gelijkvloers en tussenverdieping (samen te verhuren voor 60 florijnen), en een attiek (te verhuren voor 40 florijnen) ;

37. B.S.A., *Oud Archief*, 298 : *Waterhalle*, (1782-1789), Plan ter vervanging van de Waterhalle (1788).

38. B.A.R.A., *Kaarten en plannen in handschrift*, 1808 : *Élévation projetée d'un bâtiment destiné à remplacer celui dit Waterhal, à Bruges, présentée au magistrat de cette ville, le 19 déc. 1788, par O'Donnoghue*, (19e eeuwse kopie ?).

39. Dit gebouw is op verschillende iconografische documenten voorgesteld. Zie hiervoor : G. MICHIELS, *Iconografie der stad Brugge*, 1, Brugge, 1974.

de voorziene diepte is 36 à 40 voet. Naast achttien dergelijke huizen zouden er dan nog vier huizen zijn, elk bestaande uit een kelder, gelijkvloers en attiek (samen te verhuuren voor 220 florijnen), en vijftig voet diep. Op plan 2 is ieder huis slechts 24 voet diep, minder hoog en bijgevolg minder ruim, zodat de individuele waarde niet zo hoog ligt als in het eerste plan. Bovendien is het geheel minder versierd en minder passend op het grote marktplein.

Op 19 januari krijgt de stad toelating van de regering om plan 1, dat het terugstuurt, te laten uitvoeren.

De kandidaat-kopers worden op de hoogte gebracht en «op den 26 januarij heeft men binnen dese stadt brugge een begin gemaekt met het demolieren en afbreken van de half afgebroken Waterhalle, van welcke men sedert den 9 juniij 1787 (...) tot nog toe niet het alderminste hadde vermogen af te breken, en welk werk sedert als dan om redens aldaer vermeldt op 't onvoorsiens gestaekt wiert. Naer verscheijde herhaelde presentatien (...), zoo van verkoop als instel, is het verdemolieren van heel dit groot gebouw, bij consent van het gouvernement generael, gelaeten aen vier geunnieerde baesen deser stadt brugge, te wesen Sr. Dumortier meester timmerman, Sr. Sassenbrouck plafonneur, Sr. Brulois steenhouwer en Sr. Engelet matsenaer. Heele het gebouw zal door dese zoo haest mogelijk worden geplaneert, en op den zelve grondt zal volgens het plan, door hun aengeboden een alderschoonste gebouw gemakt worden, bestaende in een gelijk werk van twintig huijsen, die conforme hunne teekening moeten gemakt worden⁴⁰».

De 14e maart wordt een hallegebod⁴¹ uitgevaardigd, waarin aangekondigd wordt dat in verband met de veranderingswerken aan de Waterhalle, de ondergelegen rei zal opgevuld worden, «(...) soo ist dat den heere ende... ordonneert van nu vooortaen ende tot andere ordonnantie, diergelyck grijs ofte andere matiere naer geseijde reije te transporteeren, ende te storten ter plaetse aen hun bij de directeurs van den gemelden bouw aen te wijsen».

40. B.S.A. *Handschriften*, 51 : J. VAN WALLEGHEM, Maart 1788 - Oktober 1789, fol. 234.

41. B.S.A., *Oud Archief*, 120 : *Hallegeboden*, (1490-1796), Reg. 36, 98, fol. 97.

De afbraak van de Waterhalle te Brugge (1787-1789)

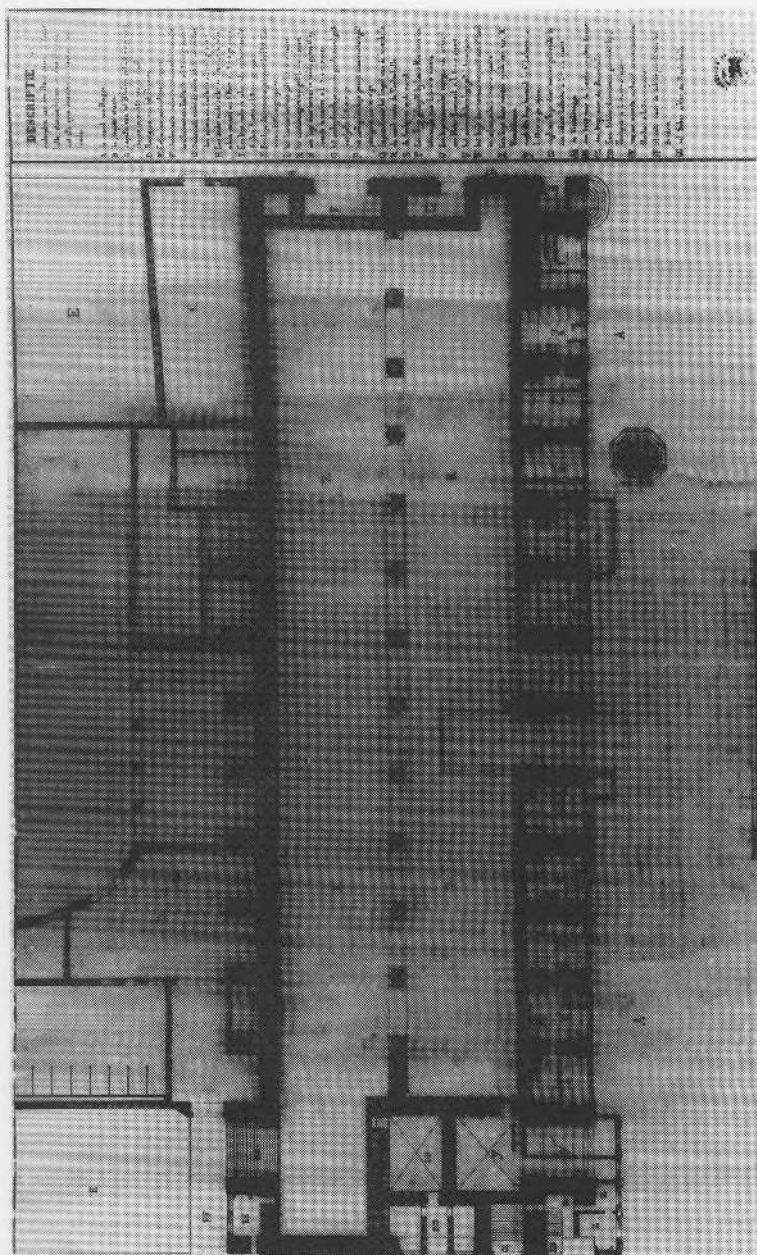
In 1789 werd de afbraak van de Waterhalle voltooid, dempte men de rei die eronder liep en op 22 juli legde men de eerste steen van het nieuwe nu classicistische gebouw⁴².

september 1984

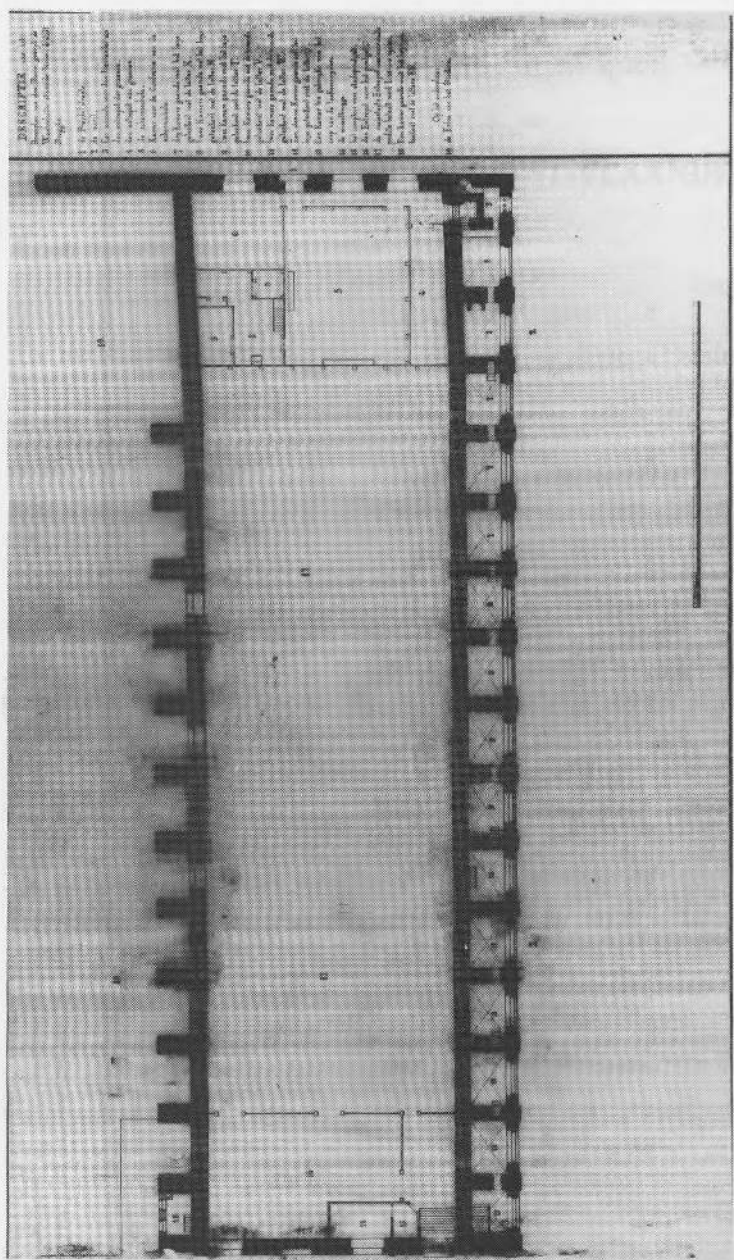
42. R. COPPIETERS, *Journal d'évènements divers et remarquables (1767-1797)*, uitg. door P. VERHAEGEN, Brugge, 1907, p. 152 ; V. VERMEERSCH, *Brugge duizend jaar kunst, Van Karolingisch tot Neogotisch 875-1875*, Antwerpen, (1981), p. 395 ; B.S.A., *Handschriften*, 51 : P. LE DOULX, *Cronijcke*, fol. 77-77v.

«De Waterhalle in de Middeleeuwen».
Anoniem, *De Waterhalle te Brugge 1787, op den 16 april afgebroocken 1787*, z.d.
(Privé-verzameling M.G. Brugge).

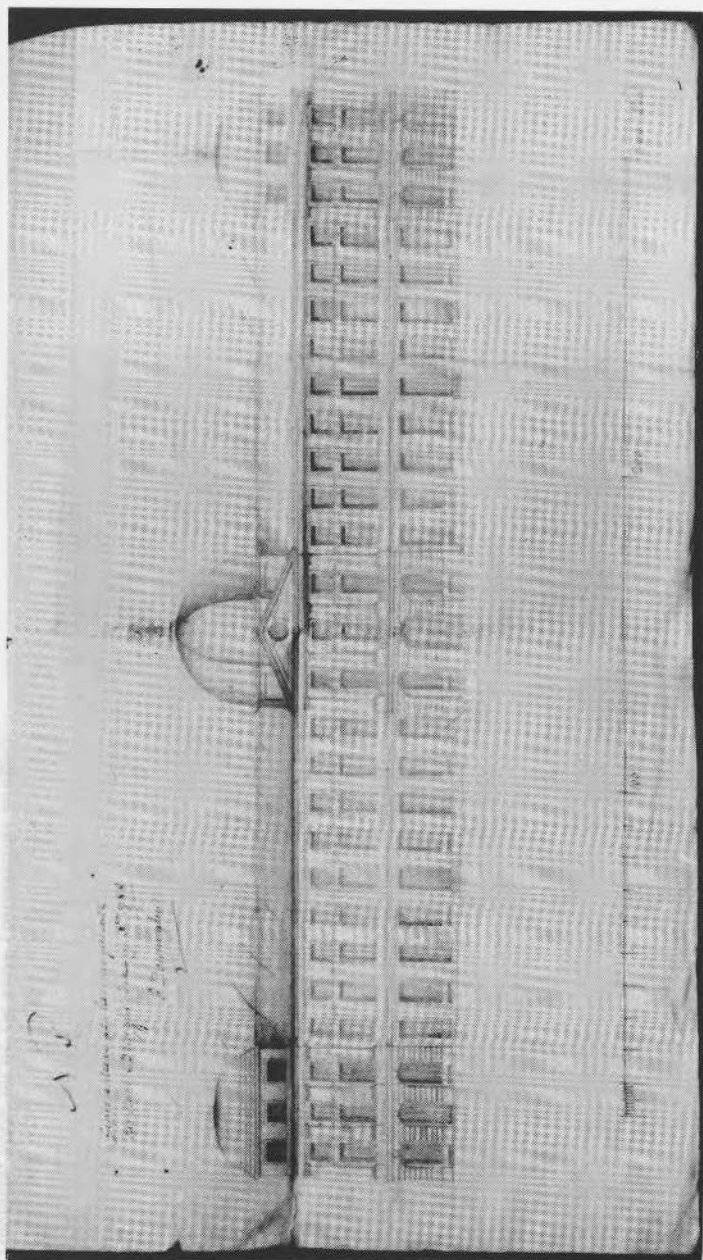

«Descriptie van het onderplan van den Bauw geseijt de Waeterhalle». Anoniem, kopie uit de 19e eeuw (Rijksarchief Brugge).

«Descriptie van het bovenplan van den Bauw gescijt de Waterhalle». Anoniem, kopie uit de 19e eeuw (Rijksarchief Brugge).

De afbraak van de Waterhalle te Brugge (1787-1789)

«Plan 1 ter vervanging van de Waterhalle, ingediend op 19 dec. 1788». Anoniem, N° 1. Gepresenteert aan het magistrat der Stadt Brugge den 19 xber 1788. (get.) Ó Donnoghúe, circa 19 dec. 1788. (Stadsarchief Brugge).